

Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Ιστορία (55AY2)

Διδάσκων: A. Farrington (email: eduserv@otenet.gr,

Skypename: andrew.farrington32)

Ενότητα 3: Η πόλις και η αρχαία ελληνική δημοκρατία

1. Η πηγές για την αρχαία ελληνική πόλιν.

Οι περισσότερες πρωτογενείς πηγές που αφουρούν την αρχαία πόλιν του 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ. προέρχονται από την Αθήνα. Σημειωτέον ότι μολαταύτα η πλειονότητα των συγγραφέων, με εξαίρεση τον Ηρόδοτο, δεν υποστηρίζει πολύ θερμά το θεσμό της δημοκρατίας ως μορφής πολιτείας. Από την άλλη έχουν διασωθεί μόνο λίγες πληροφορίες, είτε υπό την μορφή ιστοριογραφικών πηγών είτε επιγραφών, που προσφέρουν πληροφορίες για τα πολιτικά καθεστώτα άλλων πόλεων. Ως προς την Σπάρτη, υπάρχουν αρκετές ιστοριογραφικές και άλλης φύσης πηγές, οι οποίες συγγράφθηκαν από τους Σπαρτιατές τους ίδιους, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν την - πιθανά λανθασμένη - αντίληψη που είχαν οι μη-Σπαρτιάτες για αυτή τη πόλη.

Λέξεις κλειδιά της παραγράφου

1. _____ 2. _____

Σχετικά με την αθηναϊκή δημοκρατία του 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ., κύριες ιστοριογραφικές και άλλες πηγές αποτελούν τα έργα του Ηροδότου, του Θουκυδίδη, των 'Αττικών ρητόρων', το Πλάτωνα και του Αριστοτέλη (*Τα Πολιτικά*, *Η Αθηναίων Πολιτεία*¹), καθώς και έχουν διασωθεί επιγραφές που παρουσιάζουν δημόσια έγγραφα της δημοκρατίας (π.χ. συμμαχίες, κανονισμούς σχετικά με τα διάφορα δημοκρατικά καθεστώτα που επιβάλλουν οι Αθηναίοι στις συμμαχίδες πόλεις, έγγραφα σχετικά με δημοσιονομικά θέματα), τα οποία κάνουν την εμφάνισή τους κυρίως από το 460 μ.Χ.

Λέξεις κλειδιά της παραγράφου

1. _____ 2. _____

Να συνοψίσετε ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑ ΣΑΣ ΛΟΓΙΑ σε δύο προτάσεις το περιεχόμενο του παραπάνω κομματιού

1. _____
2. _____

2. Ο έννοια της λέξης 'πόλις' κατά την κλασική και μετά

Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την πολιν ως δομή και τρόπο πολιτικής οργάνωσης που παρουσιάζει ορισμένα σχετικά σταθερά πολιτειακά, αλλά και ορισμένα υλικά στοιχεία που παραμένουν σταθερά κατά τη διάρκεια της ζωής του θεσμού. Σε αυτά κατατάσσεται η *εκκλησία* (του δήμου), που αποτελεί συνήθως (αλλά όχι πάντα) το κύριο σώμα που παίρνει αποφάσεις και αποτελεί την κύρια και μοναδική πηγή πολιτικής εξουσίας (όπως στην Αθήνα του 5^{ου} – 4^{ου}

Λέξεις - κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

¹ Συνήθως *Η Αθηναίων Πολιτεία* αποδίδεται στον Αριστοτέλη, αλλά η πατρότητα του έργου έχει τεθεί σε αμφισβήτηση από επιστήμονες.

π.Χ.). Γενικά, όπως και στην Αθήνα, συνίσταται από ενήλικες (20+ ετών) πολίτες, που έχουν γεννηθεί στην πόλιν από γονείς οι οποίοι είναι και αυτοί πολίτες και αστάς (δηλαδή γυναίκες 'πολίτες'). Συνήθως (αλλά όχι στην Αθήνα του 5^{ου} – 4^{ου} αι.) η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη γίνεται με κριτήρια ορισμένα τιμοκρατικά κριτήρια (δηλαδή, κριτήρια που βασίζονται στο μεγεθός περυσιακών στοιχείων κανενός). Το άλλο σώμα που αποτελεί σταθερή συνιστώσα των πολιτικών θεσμών της πόλεως είναι η **βουλή** ή το **συνέδριο**, του οποίου οι αρμοδιότητες ποικίλλουν από ένα απλώς προβουλευτικό ρόλο, χωρίς σχεδόν καμία εκτελεστική εξουσία (όπως στην Αθήνα) έως την δυνατότητα νομοθεσίας (όπως στη Βοιωτία). Σε ορισμένες πόλεις, ο υποψήφιος *βουλευτής* ή *συνέδριος* πρέπει να εκπληρώσει τιμοκρατικά κριτήρια (αλλά όχι στην Αθήνα). Τρίτο χαρακτηριστικό θεσμό της πόλεως αποτελούν τα διάφορα εκτελεστικά αξιώματα που εφαρμόζουν τη θέληση της *εκκλησίας*, ή σε ορισμένες πόλεις, της *βουλής*, όπως ο *αγορανόμος* ή *στρατηγός*.

Να συνοψίσετε ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑ ΣΑΣ ΛΟΓΙΑ σε δύο προτάσεις το περιεχόμενο του παραπάνω κομματιού

1. _____
2. _____

3. Η γεωγραφική κατανομή των αρχαίων πόλεων.

Από τη φυσική και γεωγραφική πλευρά, η πόλις κατά την 'κλασική' μορφή της αποτελείται από πυρήνα (τὸ ἄστυ) και τα εδάφη που περικυκλώνουν την πόλιν (η χώρα). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αττική ([Εικ. 1: Η Αττική](#)). Η πόλις χαρακτηρίζεται από μια ιδεολογία (αλλά όχι από πραγματικότητα), που τονίζει την ελευθερία και την μη-υποταγή σε άλλες δυνάμεις σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, αλλά και την αποκλειστικότητα του σώματος των πολιτών.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____

Ως πολιτικός θεσμός, η πόλις κάνει την εμφάνισή της κατά την περίοδο από το 900 – 700 π.Χ. Η αρχική έννοια της λέξης πιθανό να ήταν 'οχύρωση', αλλά από τα μέσα του 7^{ου} αι. π.Χ. χρησιμοποιείται με διπλή σημασία, αναφερόμενη στην ύπαρξη της αυτόνομης κοινωνίας των πολιτών που αποτελεί την πολιτική έννοια της πόλεως, αλλά και στην φυσική πλευρά του θεσμού, που συνίσταται από αστικό πύρην (ἄστυ) και γη (χώρα). Η πόλις υπήρξε η κύρια μορφή πολιτικής οργάνωσης των Ελλήνων και, μετά τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου, κυρίως φορέας ελληνικού πολιτισμού. Υπήρχαν άλλες δομές πολιτικής οργάνωσης στον ελληνικό κόσμο, και η πόλις ως θεσμός δεν βρίσκεται παντού. Πριν την Ελληνιστική εποχή, στην βαλκανική χερσόνησο *πολεις* βρίσκονταν στην Πελοπόννησο (εκτός τις Αχαΐας), στην κεντρική Ελλάδα μέχρι την Θεσσαλία, στην Μακεδονία, ταυτόχρονα με το βασίλειο της Μακεδονίας, και στην παραλία της Μικράς Ασίας. Έξω από την Βαλκανική χερσόνησο οι πόλεις βρίσκονταν στην ανατολική Σικελία, αλλά και στην νότια Ιταλία ήδη από τον 8^ο αι. π.Χ., όπου ιδρύονται κατά την εποχή του ελληνικού αποικισμού, στην παραλία της Θράκης (π.χ. η Μαρώνεια, τα Άβδηρα) και στον Εύξεινο Πόντο κατά τον 7^ο αι. π.Χ., και στη δυτική Θράκη (η σημερινή 'Ανατολική Μακεδονία'), κατά την εποχή του Φιλίππου Β', μετά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Από την άλλη πλευρά, δεν βρίσκονται πολλές πόλεις, πριν (και μετά) τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου στην Αχαΐα, στην δυτική και βορειο-δυτική Ελλάδα (στην Αιτωλία, στην Ακαρνανία, στην Ηπειρο), και στην ενδοχώρα της Θράκης.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

Ο Αλέξανδρος ιδρύει πόλεις κατά την πορεία του μέχρι το σημερινό Αφγανιστάν, μια διαδικασία που συνεχίζεται από τους Διαδόχους του, με τους Σελευκίδες να ιδρύσουν πόλεις στην Ασία, τους Πτολεμαίοι να ιδρύσουν πολιτεύματα στην Αίγυπτο και τους Αντιγονίδες στην Μακεδονία ([Εικ. 2: Τα βασίλεια της ελληνιστικής εποχής κατά το 240 π.Χ.](#)). Οι Διάδοχοι ιδρύουν πόλεις (π.χ. η Αντιόχεια της Συρίας) ως φορείς ελληνικού πολιτισμού, αλλά και ως εργαλείο ελέγχου των πληθυσμών του πέριξ, που δεν υπάρχουν πλέον οργανικό μέρος του πληθυσμού των πολιτών.

Να συνοψίσετε ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑ ΣΑΣ ΛΟΓΙΑ σε δύο προτάσεις το περιεχόμενο του παραπάνω κομματιού

1. _____
2. _____

4. Οι πολιτειακοί θεσμοί της πόλεως.

Η βασική μορφή της αθηναϊκής δημοκρατίας που επικρατούσε κατά τον 5^ο αι. π.Χ. οφείλεται στις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη (507 π.Χ.). Βασικό γεωγραφικό πλαίσιο της οργάνωσης των αποτελούν οι μονάδες των *δήμων* και οι *φυλαί*. ([Εικ. 3: Οι δήμοι της Αθήνας](#)). Οι *δήμοι* αποτελούν κοινότητες που διαθέτουν την δική τους διοίκηση μέχρι ενός σημείου και καλύπτουν όλη την Αττική. Επίσης, ομάδες *δήμων* αποτελούν τις *τριττύες*. Οι *φυλαί* αποτελούνται από τρεις *τριττύες*, οι οποίες είναι γεωγραφικά σκορπισμένες η μία από την άλλη, εφόσον κάθε φυλή αποτελείται από μίαν *τρίττυν* στην *παραλία* (ή *άκτη*), μια στην *μεσόγαια* και μία στο *άστυ* ([Εικ. 1: Η Αττική](#)), με αποτέλεσμα κάθε φυλή να διαθέτει τρεις γεωγραφικά σκορπισμένες *τριττύες*. Σκοπός τέτοιας σύνθεσης υπήρξε η επιθυμία εκ μέρους του Κλεισθένη να σπάσει η τοπική εξουσία και πολιτική κυριαρχία της αριστοκρατίας, δεδομένου ότι οι μηχανισμοί της καινούργιας δημοκρατίας θα στελεχώνονταν εκ περιτροπής από πολίτες ανα φυλή, της οποίας τα μέλη ήταν γεωγραφικά σκορπισμένα.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

Ως προς τα όργανα πολιτειακά της Αθήνας του 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ., η **βουλή** στελεχώνεται από 50 *βουλευτάς* που εκλέγονταν με κλήρωση κατά καθεμία από τις δέκα *πρυτανείας* του Αττικού έτους. Κάθε *πρυτανεία* είχε διάρκεια 35 -36 ημέρες. Η προεδρία της *βουλής* κατείχετο εκ περιτροπής από ένα από τους 50 *βουλευτάς* που υπηρετούσαν εκείνη την *πρυτανεία*, ο οποίος εκλεγόταν με κλήρωση. Απαγορεύονταν να διατελέσει κανείς πρόεδρος πάνω από μια φορά κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης *πρυτανείας*, ή *βουλευτής* πάρα περισσότερες από δύο φορές. Η υπηρεσία του *βουλευτή* ήταν ετήσια και πληρωνόταν, πράγμα που έδινε την πιθανότητα να παίζει κάποιο ρόλο στο διοικητικό μηχανισμό και ο πιο φτωχός πολίτης. Σε γενικές γραμμές, όπως έχει προαναφερθεί, η βουλή κατείχε ένα καθαρά προβουλευτικό ρόλο, με περιορισμένη πολιτική και εκτελεστική εξουσία.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____

Κύριο όργανο πολιτικής εξουσίας της Αθήνας ήταν η *εκκλησία* του *δήμου*, η οποία αποτελούνταν από ενήλικες (20+ ετών) άνδρες, με απαρτία 6.000, καθώς και οι ψηφορίες γίνονταν μέσω χειροτονίας. Είχε και τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις. Προς συζήτηση και ψηφοφορία ήταν μόνο όποια θέματα είχαν περάσει πρώτα από τη *βουλή* για έγκριση και σωστή διατύπωση. Κατά την διάρκεια των συζητήσεων στην *εκκλησία*, πολλές φορές προτεινόταν τροποποιήσεις στην αρχική μορφή του νομοσχεδίου υπό συζήτηση, όπως είναι σαφές από επιγραφές που καταγράφουν τις αποφάσεις της

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____

εκκλησίας. Μετά την ψηφορία, οι αποφάσεις της εκκλησίας είχαν νομική ισχύ (μέχρι το τέλος του 5^{ου} αι., όταν η σχετική διαδικασία αλλάζει). Μετά την διεξαγωγή της ψηφορίας ο καινούργιος νόμος εκτίθεται στην αγορά προς την ενημέρωση όλων των πολιτών.

Άλλο σκέλος αποτελούν τα *δικαστήρια* (δηλαδή, η λεγόμενη *Ηλιαία*), που στελεχώνονταν από πολίτες, με αποτέλεσμα οι πολίτες να ελέγχουν όλες τις πλευρές της πολιτειακής (και πολιτικής) ζωής της Αθήνας. Οι *δικασταί* ήταν πολλοί (π.χ. 201, 301) σε κάθε δίκη, προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανότητα δωροδοκίας, αλλά και να εκφραστεί η γνώμη του *δήμου*. Στην Αθήνα οι *δικασταί*, που έπαιρναν ένα μικρό (δύο οβολούς) μισθό καθέ μέρα που εργάζονταν και αντλούνταν χωρίς τιμοκρατικά κριτήρια από όλους πολίτες, αλλά πιθανώς οι περισσότεροι από αυτούς που προσφέρονταν για υπηρεσία ως δικαστών ήταν ηλικιωμένοι, οι οποίοι δεν διέθεταν άλλη πηγή εισοδήματος. Η εκλογή των *δικαστών* διεξαγόταν ανήμερα της δίκης για την οποία προορίζονταν. Η διαδικασία εκτελούνταν με κλήρωση, πάλι με σκοπό την αποφυγή δωροδοκίας.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____

Η πλήρωση των αξιωμάτων (*τῶν ἀρχῶν*) εκτελούνταν μέσω κλήρωσης, εκτός από τη θέση του *στρατηγού* και ελάχιστων άλλων. Ασκούσαν περιορισμένες ευθυνές και αρμοδιότητες και πληρώνονταν, με σκοπό πάλι τα κατώτερα οικονομικά στρώματα να έχουν πρόσβαση. Η περίοδος της υπηρεσίας ήταν ετήσια, και ο κάτοχος υποχρεωνόταν να δώσει λόγο, αν χρειαζόταν, για τις δραστηριότητές του μετά τη λήξη της υπηρεσίας του.

Σημειωτέον ότι σχετικά με το θέμα της πληρωμής αυτών που διατελούσαν αξιωματούχοι δημόσιοι, Αθήνα υπήρξε εξαίρεση, εφόσον η υπηρεσία ήταν έμμισθη και δεν εφαρμόζονταν τιμοκρατικά κριτήρια. Από την άλλη, πιθανώς στις περισσότερες *πόλεις* του κλασικού ελληνικού κόσμου, η συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική ζωή εξαρτιόταν από την δυνατότητα της ανταπόκρισης του καθένα στις τιμοκρατικές απαιτήσεις. Στις περισσότερες *πόλεις* ο πολίτης ήταν (μικρο)γαιοκτήμων, πράγμα απορρέει από τη αγροτική φύση της οικονομίας της αρχαίας Ελλάδας. Η σχέση μεταξύ της ιδιοκτησίας γης και της κατοχής των πολιτικών δικαιωμάτων παρουσιάζει και άλλο σκέλος, δηλαδή η ταυτότητα του πολίτη με οπλίτη, ένας σύνδεσμος που αναπτύσσεται για τους εξής ιστορικούς λόγους. Από τα μέσα του 7^{ου} αι. π.Χ., εμφανίζεται ο οπλιτικός τρόπος της μάχης, ο οποίος υπήρξε μια μαζική και γενικά πολύ αποτελεσματική μέθοδο μάχης. Ο οπλίτης διαθέτει μια βαρεία (περίπου 20 κιλ.) ασπίδα, που φορά στο αριστερό του χέρι, ενώ στο δεξί κρατά σπαθί ή/και δόρατα. Οι οπλιτες σχηματίζουν μια φάλαγγα, στην οποία ο καθένας προστατεύει αυτόν που στέκεται αμέσως αριστερά, ενώ προστατεύεται από αυτόν που στέκεται αμέσως δεξιά. Επίσης, προκειμένου να είναι αποτελεσματικός αυτός ο τρόπος μάχης, απαιτείται μεγάλη συνεργασία μεταξύ των μελών της μεγάλης ομάδας που αποτελεί την φάλαγγα. Τρίτον, χρειάζεται μια οικονομική άνεση για να μπορέσει να αποκτήσει κανείς μια οπλιτική πανοπλία, η οποία δεν ήταν φθηνή ([Εικ. 4. Το αγγείο Chigi](#)). Ο οπλιτικός τρόπος μάχης θεσπίζεται ως η βασική μέθοδος πολέμου μέχρι την εποχή του Φιλίππου Β' (κατά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.) και μετά. Επίσης, για να τηρηθεί η αποκλειστικότητα του σώματος πολιτών, σε ορισμένες *πόλεις* υπήρχαν νόμοι που προέβλεπαν την απαγόρευση απόκτησης γης από μη-πολίτες. Δεδομένων όλων αυτών, δεν εκπλήττει το γεγονός ότι ήταν η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη της αρχαίας *πόλεως* ήταν εξαιρετικά δύσκολη, με κανένα νομικό μηχανισμό να υπάρχει για αυτό το σκοπό.

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

Εφόσον σε πολλές πόλεις ο πολίτης πρέπει να είναι γαιοκτήμων, και επίσης υπήρχε πάντα στο αρχαίο κόσμο ο κίνδυνος ο μικρογαιοκτήμων πολίτης να χάσει εξαιτίας χρέους το κτήμα του, καταβάλλονταν σε μερικές πόλεις προσπάθειες προστασίας των πιο φτωχών πολιτών από την πιθανότητα να χάσουν την γη τους, όπως στην Ήλιδα και στην Άφυτο ([Εικ. 5: Νομικά μέτρα κατά της απώλειας γης από τους πολίτες \(Αριστοτέλη Πολιτικά, 6. 1319 A 4 – 19\)](#)).

Σε ορισμένες πόλεις, η βουλή κατέχει ένα πιο σημαντικό ρόλο απ'ο,τι παίζει στην Αθήνα, διαθέτοντας πιο μεγάλες αρμοδιότητες και πολιτικές εξουσίες από αυτές της εκκλησίας. Π.χ, στη Σπαρτη, τα μέλη της γερουσίας (δηλαδή, της βουλής) κρατούσαν την θέση τους δια βίου, καθώς και στην Βοιωτία, οι πόλεις διευθύνονταν αποκλειστικά από βουλές ([Εικ. 6: Διοίκηση πόλεων της Βοιωτίας αποκλειστικά από βουλές με τιμοκρατικά κριτήρια \(Ελληνικά της Οξυρύγχου, 19. 2\)](#)

Να συνοψίσετε ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑ ΣΑΣ ΛΟΓΙΑ σε τρεις προτάσεις το περιεχόμενο του παραπάνω κομματιού

1. _____
2. _____
3. _____

5. Η ιδεολογία της πόλεως.

Η πόλις θεωρούνταν το σύνολο των πολιτών, καθώς και ως θεσμός αποσκοπούσε στο καλό όλων των πολιτών της. Ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, επικρατούσε στην πόλιν ένα πνεύμα συλλογικότητας και ισότητας. Άλλη μια συνέπεια που απορρέει από αυτό το χαρακτηριστικό αποτελεί η υποχρέωση που επιβάλλεται σε όλους τους πολίτες να είναι σε κατάσταση στρατιωτικής ετοιμότητας, μια νοοτροπία που ενδυναμώνεται από τον οπλιτικό τρόπο μάχης και την ευρεία συμμετοχή από τους πολίτες που απαιτούσε. Τέλος, ο συλλογικός χαρακτήρας της πόλεως οδήγησε στην προσοδοκία οι πιο πλούσιοι πολίτες να καλύψουν μερικά τουλάχιστον από τα έξοδα της πόλεως. Στην Αθήνα του 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ., αυτή η απαίτηση εμφανίζεται υπό την μορφή της λειτουργίας σύμφωνα με την οποία ο πλούσιος πολίτης αναλαμβάνει να καλύψει τα λειτουργικά έξοδα, π.χ., ενός τριήρη. Ο θεσμός αυτός εγκαθιδρύεται και αποκτά έδαφος έτσι, ώστε γίνεται ο κύριος μηχανισμός οικονομικής υποστήριξης της πόλεως από τον 4^ο αι. και μετά, μέχρι την περίοδο των ρωμαίων αυτοκρατόρων. Το σώμα των πολιτών δεν περιλαμβάνει ούτε γυναίκες, είτε αστάς (δηλαδή, με γονείς πολίτες) είτε ξένες, ούτε δούλους, με το κάπως παράδοξο αποτέλεσμα – ίσως – να υπήρξε πρόνοια μειωνότητα στην πόλιν

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

6. Ο φυσικός και αρχιτεκτονικός χώρος της πόλεως

Η αστικοποίηση και απόκτηση κτηρίων από την πόλιν αρχίζει από τον 6^ο αι. π.Χ., μια διαδικασία που σημαίνει ότι μέχρι το 5^ο αι. το αργότερο ορισμένα αρχιτεκτονικά είδη συνδυάζονται στένα με την πόλιν. Αυτά τα κτήρια καλύπτουν τον ναό, την αγορά, τα τείχη, το θέατρον, το γυμνάσιον και το βουλευτήριον.

Ο ναός αποτελεί το κατεξοχήν κτήριο της πόλεως, κάνοντας την πρώτη του εμφάνιση ταυτόχρονα με την γέννηση της πόλεως κατά τον 8^ο αι. π.Χ. Ο ναός θεωρείται ο οίκος της θεότητας, η οποία προστατεύει

την πόλιν. Ως εκ τούτου θεωρείται εστία κοινωνικής δράσης και επίδειξης, με γιορτές, θυσίες, αγάλματα, αφιερώσεις, κτλ.

Η αγορά λειτουργεί ως κεντρικό χώρο της πόλεως και διαδραματίζει αρκετούς ρόλους, ως χώρος για εμπόριο, απονομή δικαιοσύνης, συνεδριάσεις της εκκλησίας του δήμου και γενικά ως τόπος συνάντησης, με αποτέλεσμα το ρήμα *αγοράζειν* να έχει μεταξύ άλλων την σημασία 'τεμπελιάζω' ([Εικ. 7: Η αγορά της Αθήνας \(τέλος 5ου αι. π.Χ.\)](#))

Τα τείχη από τον 6^ο αι. αποτελούν απόσπαστο μέρος της αρχιτεκτονικής της πόλεως. Στον κόσμο των πόλεων, τουλάχιστον κατά την κλασική εποχή επικρατούσε σχεδόν σε μόνιμη βάση κατάσταση πολέμου, είτε ψυχρού είτε ζεστού, με αποτέλεσμα τα τείχη μιας πόλεως να παίζει πολύ σημαντικό και πολύ άμεσο ρόλο στην άμυνα της κοινωνίας. Επομένως τα τείχη επομένως αποσκοπούν στη προβολή δύναμης της πόλεως, όπως γίνεται αντιληπτό, π.χ., από τα τείχη της Άσσου της Τρωάδας της Μικράς Ασίας του 4^{ου} αι. π.Χ. ([Εικ. 8: Τα τείχη της Άσσου \(Τρωάδα, 5ος-4ος αι. π.Χ.\)](#)).

Το θέατρο, το οποίο από τον 5^ο αι. εντάσσεται στα αρχιτεκτονικά είδη που χαρακτηρίζουν την πόλιν. Το θέατρο φιλοξενεί μαζικές δραστηριότητες της πόλεως, όπως γιορτές (π.χ. τα *Μεγάλα Διονύσια* της Αθήνας), και, σε ορισμένες πόλεις, συνεδριάσεις της εκκλησίας του δήμου ([Εικ. 9: Θέατρο Διονύσου της Αθήνας \(5ος αι. π.Χ.\)](#)).

Άλλος ένας εξίσου σημαντικός αρχιτεκτονικός τύπος που βρίσκεται σε πόλεις παντού υπήρξε το *γυμνάσιον*. Από το 7^ο και τις αρχές του 6^{ου} αι. η αγωνιστική δραστηριότητα γνωρίζει μια μεγάλη άνοδο, με την ίδρυση κατά τις αρχές του 6^{ου} αι. των πανελληνίων γιορτών των *Πυθίων*, των *Ισθμίων* και των *Νεμέων*. Η απασχόληση με την γυμναστική δραστηριότητα ήταν καταρχήν μόνο μια πλευρά της αριστοκρατικής ζωής, αλλά αποδείχθηκε τόσο δημοφιλής, που εκδημοκρατίζεται σταδιακά κατά την διάρκεια του 6^{ου} και του 5^{ου} αι. π.Χ., με αποτέλεσμα ένα *γυμνάσιον* να υπάρχει (μάλλον) σε κάθε πόλιν, που εξυπακούεται, βέβαια, ότι ήταν ανοικτό μόνο στους πολίτες. Ο θεσμός του *γυμνασίου* ενδυναμώνεται από την ανάγκη που επιβαλλόταν σε κάθε πολίτη, ο οποίος ήταν εν δυνάμει στρατιώτης, να είναι καλά γυμνασμένος. Έτσι το *γυμνάσιον* γίνεται κέντρο αθλητικής, αλλά και ευρύτερης κοινωνικής δραστηριότητας ([Εικ. 10.: Παλαίστρα στην Επίδαυρο \(3ος αι. π.Χ.\)](#)).

Λέξεις κλειδιά

1. _____
2. _____
3. _____

Το τελευταίο σημαντικό αρχιτεκτονικό είδος που χαρακτηρίζει την πόλιν είναι το *βουλευτήριο*, ένα κτήριο με το σχήμα ενός μικρού θεάτρου, που στεγάζει την *βουλή* και εμφανίζεται όλο και περισσότερο, όπως η *βουλή* αποκτά πιο μεγάλη σημασία εις βάρος της εκκλησίας του δήμου, με την πέρασμα της Ελληνιστικής εποχής ([Εικ. 11: Αναπαράσταση εσωτερικού και κάτοψη του βουλευτηρίου της Πρίνηης \(π. 200 π.Χ.\)](#))

Να συνοψίσετε ΜΕ ΤΑ ΔΙΚΑ ΣΑΣ ΛΟΓΙΑ σε τρεις προτάσεις το περιεχόμενο του παραπάνω κομματιού

1. _____
2. _____

*

Ασκήσεις αυτοαξιολόγησης

1. Ερωτήσεις

1. Βλ. την εικόνα 9 παρακάτω (Θέατρο Διονύσου της Αθήνας (5ος αι. π.Χ.)). Πως εκφράζει η εσωτερική διαρρύθμιση ενός αρχαίου θεάτρου το πνεύμα της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας;

2. Διορθώστε όποιο λάθος προκύπτει στο εξής κείμενο:

Η αρχαία πόλις δεν υπήρξε σχεδόν καθόλου αντικείμενο ενδιαφέροντος για τους συγγραφείς των πρωτογενών πηγών και γι'αυτό πρέπει να βασιστούμε κατά το πλείστον σε δευτερογενείς πηγές.

3. Διαβάστε το παράθεμα από τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη στην εικ. 5. παρακάτω.

(α.) Γιατί 'στο παρελθόν σε πολλές πόλεις είχε οριστεί από το νόμο να μην μπορούν να πουληθούν οι αρχικοί κλήροι';

(β.) Σε τι πιθανώς αποσκοπεί ο νόμος της Αφύτου;

4. Τα παρακάτω κείμενα είναι (1.) το αρχαίο κείμενο ενός ψηφίσματος της εκκλησίας του δήμου της Αθήνας, που χρονολογείται περίπου στο 448 π.Χ., όπως δημοσιεύεται στον τόμο Α'3 της σειράς *Inscriptiones Graecae*, που παρουσιάζει κείμενα αρχαίων επιγραφών με σχόλια και προτεινόμενες συμπληρώσεις των μερών των κειμένων που δεν έχουν διασωθεί, και (2.) μετάφραση του αρχαίου κειμένου σε νέα ελληνικά.

Τι μπορείτε να συμπεράνετε σχετικά με...

(α.) την οργάνωση των συνεδριάσεων της *εκκλησίας* του δήμου,

(β.) την καταχώρηση και την έκθεση πληροφοριών που αφοράνε την δημόσια ζωή της Αθήνας κατά τον 5^ο αι.,

(γ.) τη διαδικασία που παρακολουθείται κατά τις συνεδριάσεις της *εκκλησίας*, και

(δ.) το ρόλο της *βουλής*;

(1.) [Λεοντίς ἐπρυτάνευε][ἔδοχσεν τῆι βολῆι καὶ τῶ]ι [δέ]μο[ι· ...][...7... ² ἐπεστάτε, Γλαῦκος εἶπε· [τῆι][Ἀθηναῖαι τῆι Νί]κει *χιέρεαν* *ἡὲ ἄγ* [κλ]-5[ερομένηε λάχε]ι ἔχς Ἀθηναίων *ἡαπα*[σῶ]-[ν καθίστα]σθαι καὶ τὸ *ἡιερόν* *θυροῖσα-ι* καθ' ὃ *τι ἂν* Καλλικράτες *χσυγγράφσ-ει* ἀπομισθῶσαι δὲ τὸς πολετὰς ἐπὶ τ-ἔξ Λεοντίδος *πρυτανείας*. φέρεν δὲ τ-10ὲν *χιέρεαν* *πεντέκοντα* *δραχμάς* καὶτὰ σκέλε καὶ τὰ δέρματα φέρεν τῶν *δε-μοσίων*· νεὸν δὲ οἰκοδομῆσαι καθ' ὃ *τιᾶν* Καλλικράτες *χσυγγράφσει* καὶ *βο-μόν* λίθινον *vacat* 15³ *ἡεστιαῖος* εἶπε· τρεῖς ἄνδρας *ἡελέσθ-αι* ἐγ βολῆς· τούτος δὲ μετ[ὰ] Καλλικρά-

² = 'Λείπουν επτά γράμματα'

³ = 15 κενές γραμμές

[το]ς χσυγγράφσαντας ἐπ[ιδειχσαι τῆ]-[ι βολ]ῆι καθ' ὅ τι ἀπομ[ισθοθέσεται ..][.6...]ει τὸ σ — — — — —
— — — — — 20 — — — — —

Inscriptiones Graecae τομ. I³ αρ. 35

(2.) [Ἡ φυλή Λεοντίς εἶχε τὴν πρυτανεία.][Ἡ βουλή και ο δήμος...][...(λείπουν 7 γράμματα)...]ἦταν *επιστάτης*⁴, ο Γλαύκος πρότεινε [να θεσπισθεῖ για τὴν Ἀθηνά Νίκη μια ιερέα που θα κληρωθεῖ] ἀπὸ ὅλες τὶς Ἀθηναίους [και τὸ ιερὸν (τῆς Ἀθηνᾶς) να ἔχει πόρτες κατὰ ὅποιον τρόπο ορίσει ο Καλλικράτης. Επίσης (πρότεινε) οἱ *πωληταί*⁵ να προκηρύξουν τὸ συμβόλαιο (για τὸ ἔργο) ἐντὸς τῆς *πρυτανείας* τῆς φυλῆς Λεοντίδος. (Επίσης πρότεινε) ἡ ἱέρεια να λαμβάνει πενήτα δραχμές, ἀλλὰ και τὰ σκέλη και τὰ δέρματα ἀπὸ δημόσιες θυσίες. (Και πρότεινε) να οικοδομηθεῖ ἕνας ναὸς σύμφωνα με τὶς προδιαγραφές του Καλλικράτη μαζί με λίθινο βωμό. Ὁ Εστιάιος εἶπε: Να ἐπιλεγούν τρεῖς ἄνδρες ἀπὸ τὴν *Βουλὴν* και αυτοὶ μαζί με τὸν Καλλικράτη να ορίσουν τὶς προδιαγραφές και να τὶς [ἐπιδείξουν στην *βουλὴν*] σύμφωνα με τὸ [συμβόλαιο.][...(λείπουν 6 γράμματα)]...

2. Λύσεις

1. Θεωρητικά ἡ παράσταση και ὅποιες ἄλλες δραστηριότητες (π.χ. συνεδριάσεις τῆς *ἐκκλησίας* του δήμου σε (ἀλλὰ ὄχι στην Ἀθήνα)) λαμβάνουν χώρα στην *ορχήστραν* και στη *σκηνήν* γίνονται ορατές και ἀκουστές ἀπὸ ὅποια θέση μέσα στο *θέατρον* (δηλαδή, στις *κερκίδας*, ὅπου κάθετα τὸ κοινὸ). Γύρω ἀπὸ τὴν *ορχήστραν* τοποθετοῦνται πιο ἐπιβλητικά καθίσματα, π.χ., για ἱερεῖς, κτλ., τὰ ὁποῖα ἀποσκοποῦν στην τιμὴ ὄχι ἐνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου, ἀλλὰ του ἐκάστοτε ἱερέα και ἐπομένως τῆς σχετικῆς θεότητας. Ὀρισμένα θέατρα (προ πάντων αὐτὸ τῆς Ἐπιδαύρου (4^{ος} αἰ. π.Χ.)) παρουσιάζουν μια ἐξαιρετικά καλὴ ἀκουστική. Ἐνῶ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ ὁποσδήποτε εὐνοεῖ τὴν εὐρεία παρακολούθηση τῶν παραστάσεων ἀπὸ ὅσους εἶναι στο θέατρο, δεν εἶναι σαφές αν οἱ ἀρχιτέκτονες συνειδητὰ ἤθελαν να τὸ ἐνσωματώσουν.

2. Ἀντλούμε πολλές πληροφορίες ἀπὸ σχεδὸν κάθε ἀθηναῖο συγγραφέα του 5^{ου} – 4^{ου} αἰ. π.Χ., καθὼς και *Ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία*, που ἀποδίδεται στον Ἀριστοτέλη, εἶναι ἀνεκτίμητης σημασίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα ἀποτελοῦν πρωτογενεῖς πηγές και ἐπομένως ἡ πρόταση εἶναι λάθος. Ἄν δεν καταλαβαίνετε ἀκόμη τὴ διαφορά μεταξύ πρωτογενῶν και δευτερογενῶν πηγῶν, βλ. τὴ 2^η ἐνότητα ἢ ἐπικοινωνήστε μαζί μου.

3. (α.) Ἄν ο πολίτης εἶναι ἰδιοκτῆτης τῆς γῆς που καλλιεργεῖ, τότε (1.) παίρνει μαζί με ὅλους τοὺς ἄλλους πολίτας ἀποφάσεις ὡς μέλος τῆς *ἐκκλησίας* του δήμου που ἀφορᾶνε ἄμεσα τόσο τὴν πόλιν ὅσο και τὰ δικά του περιουσιακὰ στοιχεῖα και τὸ δικὸ του βιοπορισμὸ (2.). Δεδομένου αὐτοῦ, θα ἔχει τὸ πῖο δηνατὸ κίνητρο για να προστατεύει τὴν πόλιν ἐν καιρῷ πολέμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐνδημικός μεταξύ πόλεων στην ἀρχαία Ἑλλάδα, καθὼς και (3.) με τὸ εἰσόδημα που εἰσπράττει ἀπὸ τὴ γῆ που εἶναι στην ἰδιοκτησία του

⁴ = πρόεδρος τῆς *βουλῆς* για τὴν ἡμέρα.

⁵ Ἀξιωματοῦχοι τῆς πολιτείας που ἐκλέγονται ετησίως ἐπιφορτισμένοι με τὴν ἀπονομὴ συμβολαίων σε ἀναδόχους μετὰ διαγωνισμό με τὴν μορφή πλειστηριασμοῦ.

και που καλλιεργεί θα είναι στη θέση να αποκτήσει οπλιτική πανοπλία με σκοπό την πράκτική άμυνα της πόλεως ως οπλίτη.

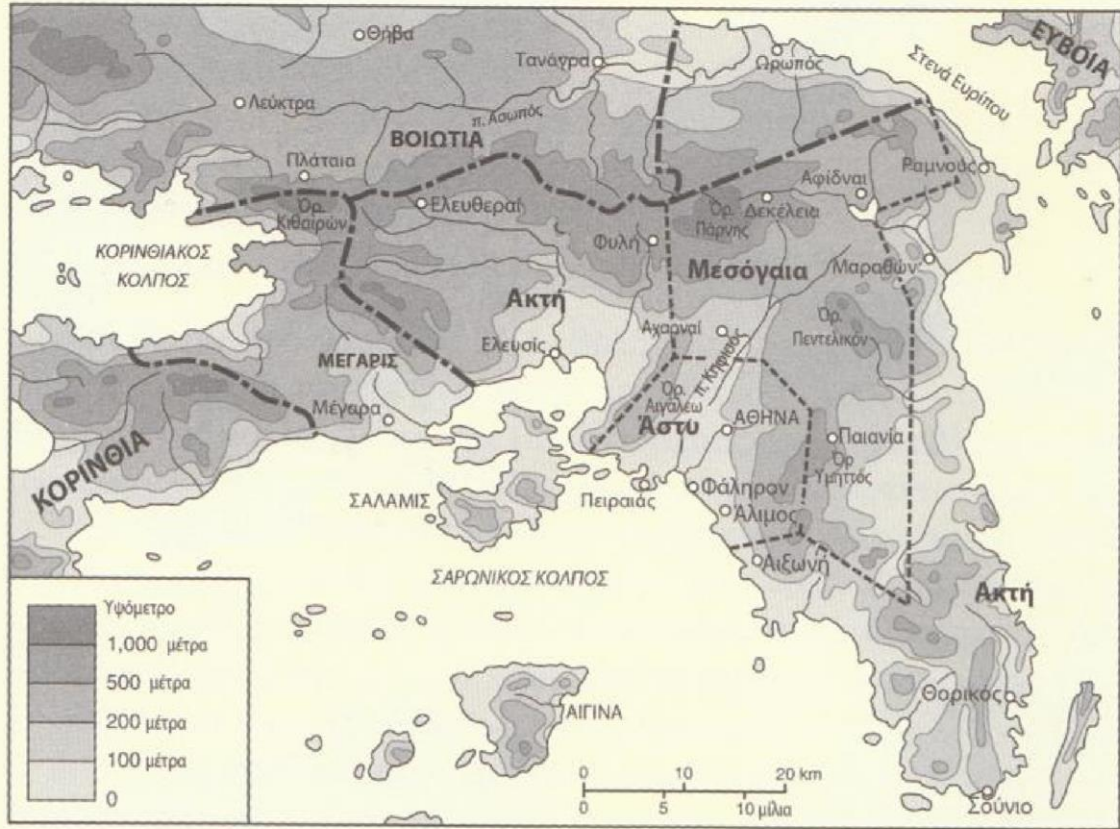
(β.) Στη Άφυτο, που βρίσκεται στην Χαλκιδική, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ένα τιμοκρατικό σύστημα είναι σε εφαρμογή, αν και οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρωθούν από τους πολίτες δεν είναι πολύ απαιτητικές, διότι καλύπτουν και τους φτωχούς ('...και τους πένητας'). Προφανώς σκοπός του νόμου αυτού φαίνεται να είναι να κατέχει τους περισσότερους δυνατούς πολίτες η Άφυτος, ίσως προπάντων για αμυντικούς και, δεύτερον, για οικονομικούς λόγους. Επίσης η επιβολή της ιδιοκτησίας γής ως κριτηρίου για την παραχώρηση της ιδιότητας του πολίτη υποδηλώνει τη σημασία που η πόλις δίνει στην ανάγκη οι πολίτες να είναι ταυτόχρονα γαιοκτήμονες, έστω και αν μικροί.

4. (1.) Σε κείμενα που παρουσιάζονται σε εκδόσεις αρχαίων επιγραφών, οι αγκύλες πλαισιώνουν κομμάτια του αρχαίου κειμένου που δεν έχουν διασωθεί, καθώς και ο επιμελητής, με βάση παράλληλα παρμένα από άλλες παρόμοιες επιγραφές, προσφέρει τη δική του εικασία σχετικά με το τι θα μπορούσε να ήταν το περιεχόμενο του αρχαίου κειμένου. Συνεπώς, αν τα συμπληρώματα που προτείνει ο επιμελητής εδώ είναι σωστά, τότε παρατηρούμε ότι ο πρόλογος του ψηφίσματος καταγράφει με απόλυτη ακρίβεια την ημερομηνία και τα διοικητικά πρόσωπα της σχετικής συνεδρίασης της *εκκλησίας* του δήμου (δηλαδή, αναφέρεται στη σχετική πρυτανεία και στο όνομα του *επιστάτου* (δηλαδή, του πρυτανή της βουλής για εκείνη την ημέρα)).

(2.) Επίσης, παρατηρείται ότι αυτές οι πληροφορίες ήταν προσβάσιμες σε όλους, δεδομένου ότι η στήλη που έφερε το ψήφισμα εκτίθετο σε δημόσιο χώρο, ίσως στην Ακρόπολη την ίδια.

(3.) Προκύπτει ότι κατά την πορεία μιας συνεδρίασης της *εκκλησίας* του δήμου, ο πολίτης μπορούσε να προτείνει μέτρο ή άλλο θέμα για έγκριση από τους άλλους πολίτες που αποτελούν την *εκκλησία*, όπως προτείνει ο Γκλαύκος εδώ. Παρατηρείται ότι στη συνέχεια η πρόταση θα μπορούσε να συμπληρωθεί ή να τροποποιηθεί από άλλο πολίτη.

(4.) Τέλος, είναι πρόδηλο από την επιγραφή ότι η ρόλος της *Βουλής* περιορίζεται μόνο σε εκτελεστικά θέματα και δεν αφορά τη λήψη πολιτικών αποφάσεων.

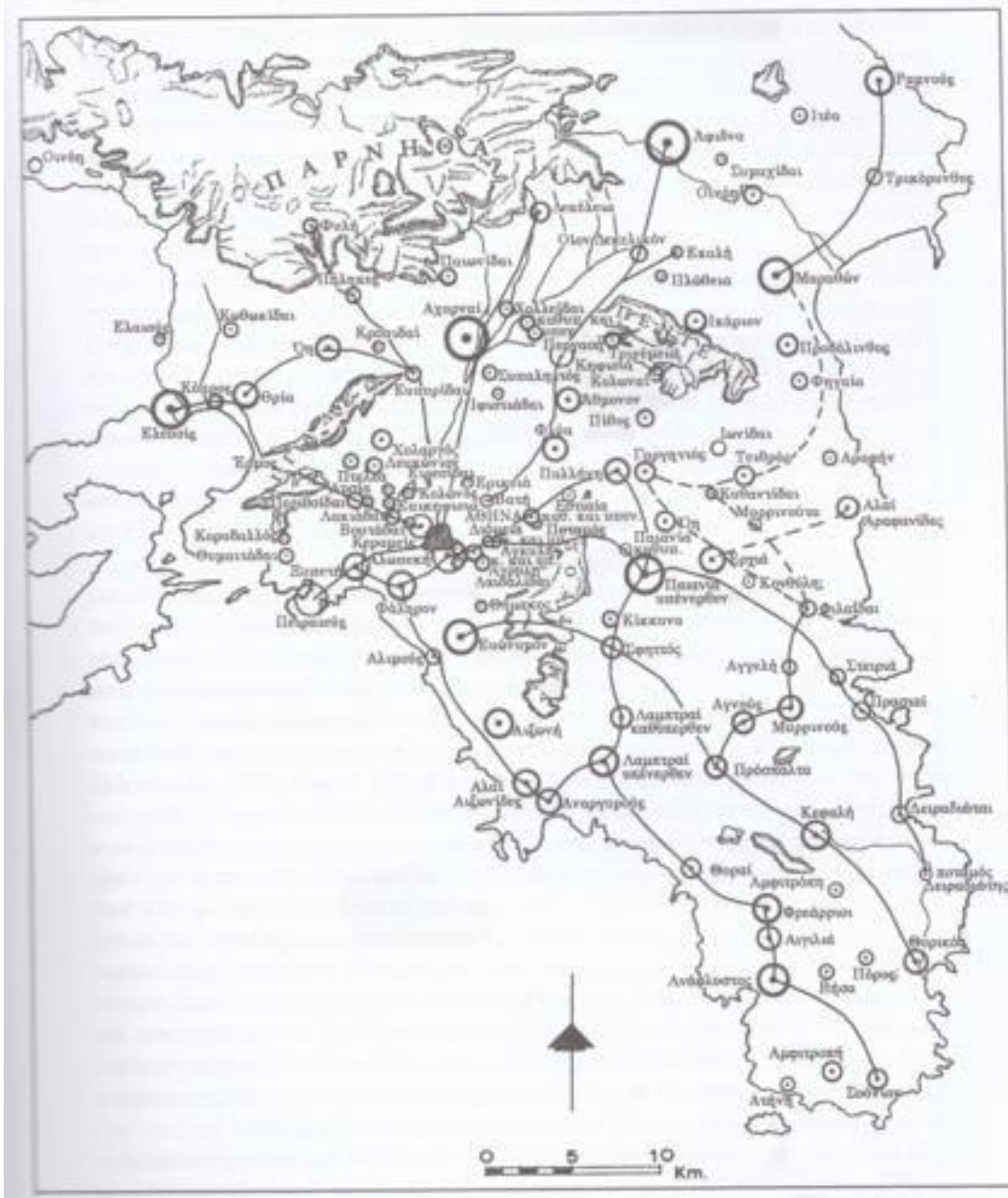

Χάρτης 2 Η Αττική

Εικ. 1: Η Αττική

Εικ. 2: Τα βασίλεια της ελληνιστικής εποχής κατά το 240 π.Χ.

Εικ. 3.: Οι δήμοι της Αθήνας

Εικ. 4. Το αγγείο Chigi

της περιουσίας [μερικώς] της περιουσίας που είναι στη Σικελία, χωριστά. Στο παρελθόν, σε πολλές πόλεις είχε οριστεί από τον νόμο να μη μπορούν να πουληθούν οι αρχικοί κληροί [μερίδια γης]: υπάρχει επίσης ένας νόμος [της Ήλιδας] που αποδίδεται στον Οξύλο και που έχει την ισχύ ν' απαγορεύει το να δανείζεται κάποιος πέρα από ορισμένο μέρος [της αξίας] της γης που κατέχει. [Όταν πάλι υπάρχει συγκέντρωση της περιουσίας στα χέρια λίγων], τούτο θα 'πρεπε να αντιμετωπίζεται με τον νόμο της Αφύτου, που είναι ιδιαίτερα χρήσιμος στην περίπτωση που αναφέραμε: η Αφύτος διαθέτει πολλούς άρρενες κατοίκους και λίγη γη κι όμως όλοι τους είναι αγρότες· δεν εκτιμούν τη περιουσία από την αξία της γης στο σύνολο της, αλλά τη χωρίζουν σε αγροτεμάχια τόσο μικρά, ώστε είναι δυνατό ακόμα και οι φτωχοί να έχουν περιουσία που ξεπερνά [το ελάχιστο απαιτούμενο για εκχώρηση του δικαιώματος του πολίτη].

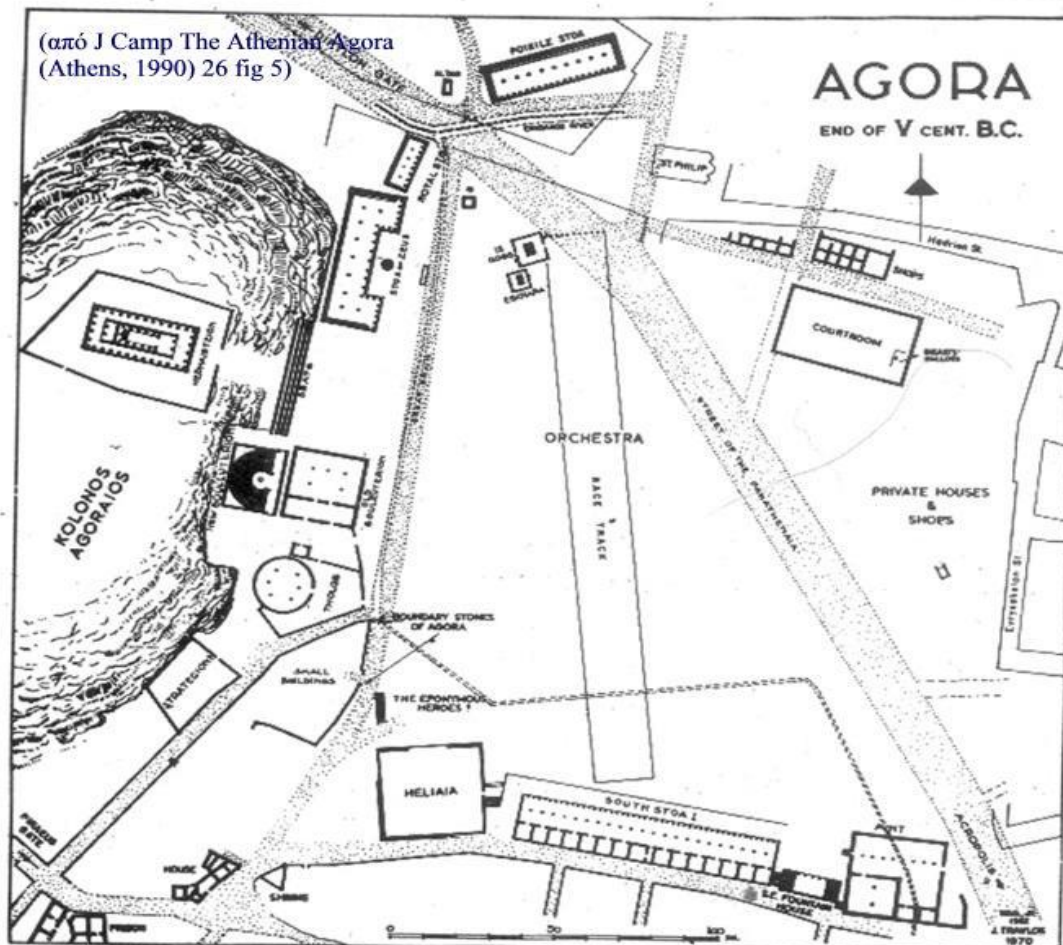
(Αριστοτέλης, Πολιτικά, VI. 1319 A 4-19)

Εικ. 5: Νομικά μέτρα κατά της απώλειας γης από τους πολίτες (Αριστοτέλη Πολιτικά, 6. 1319 A 4 – 19)

κατείχαν αρκετά περιουσιακά στοιχεία. [Κάθε πολίτης που πληρούσε τα κριτήρια, ανήκε σε μία από τις τέσσερις βουλές.] Καθεμιά από τις βουλές συνεδρίαζε εκ περιτροπής και συζητούσε προκαταβολικά [προβούλευσις, πρβλ. Σπάρτη (χωρία 115-119) και Αθήνα (χωρίο 208)] τα διάφορα ζητήματα και έκαμε προτάσεις στις άλλες τρεις βουλές· σ' οτιδήποτε συμφωνούσαν και οι τέσσερις, αυτό και ίσχυε. [Για τη συνέχεια της ιστορίας, βλ. χωρίο 370.]

(Ελληνικά της Οξυρύνχου, 19. ii)

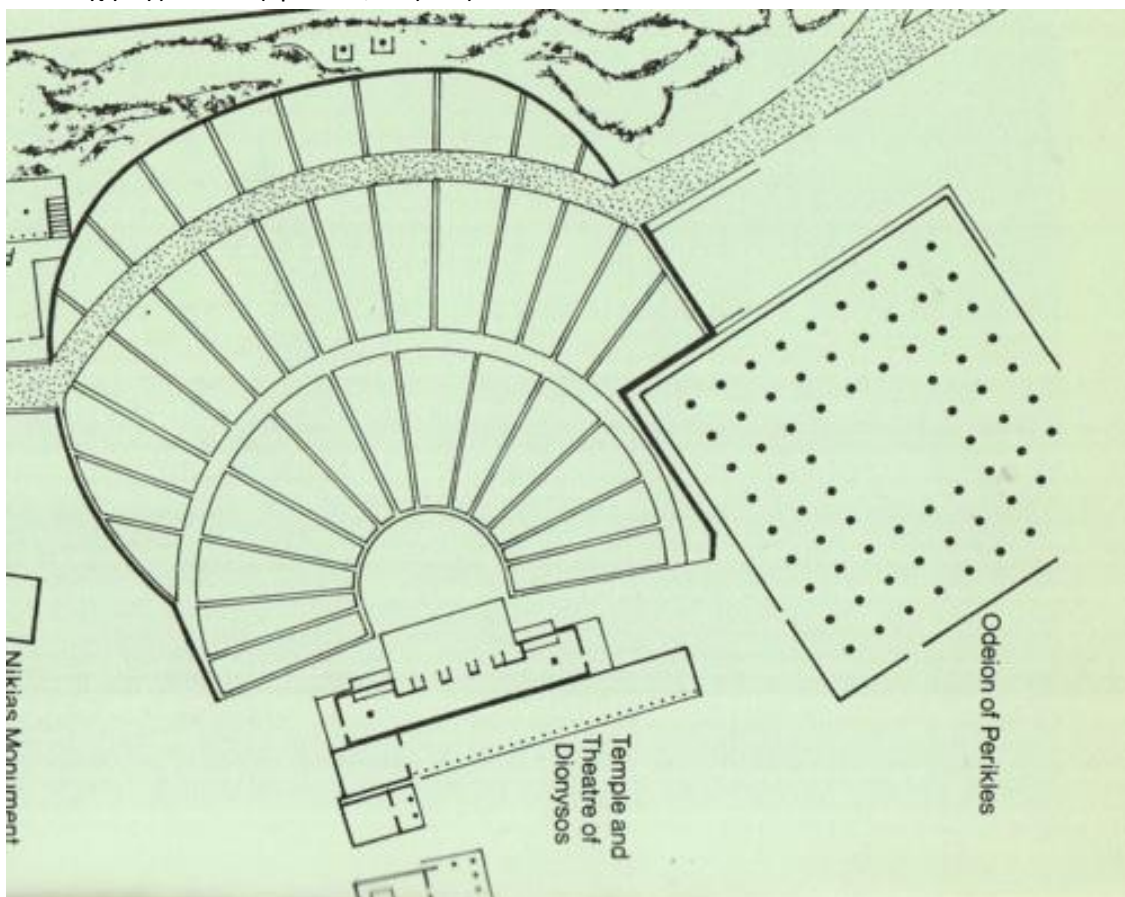
Εικ. 6: Διοίκηση πόλεων της Βοιωτίας αποκλειστικά από βουλές με τιμοκρατικά κριτήρια (Ελληνικά της Οξυρύνχου, 19. 2

Εικ. 7: Η αγορά της Αθήνας (τέλος 5ου αι. π.Χ.)

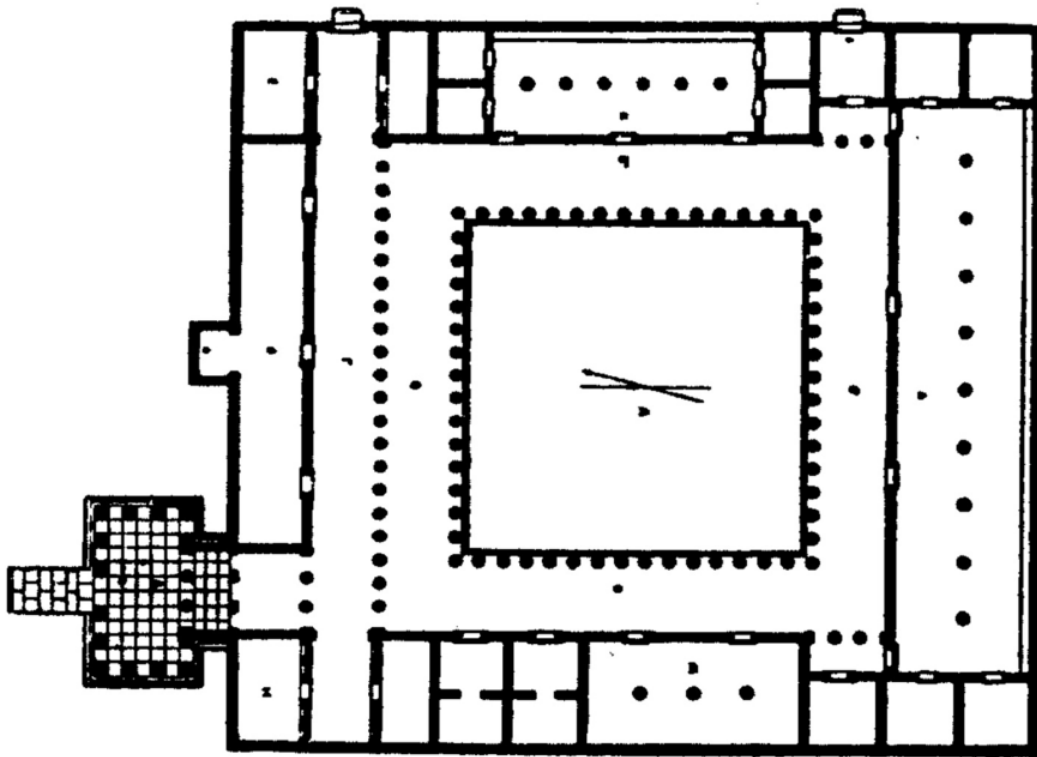

Εικ. 8: Τα τείχη της Άσσου (Τρωάδα, 5ος-4ος αι. π.Χ.)

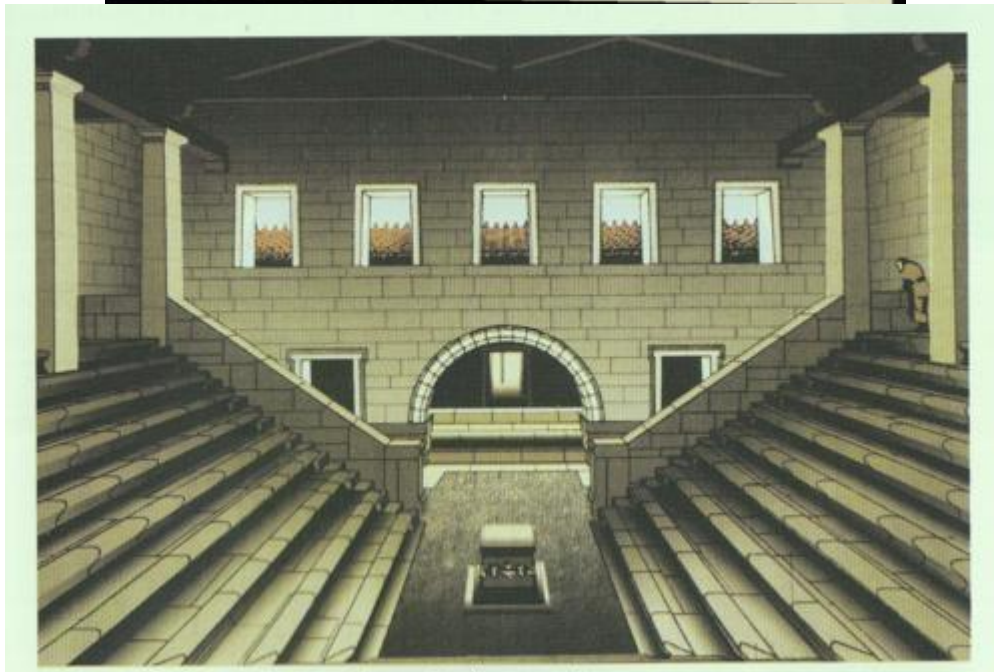
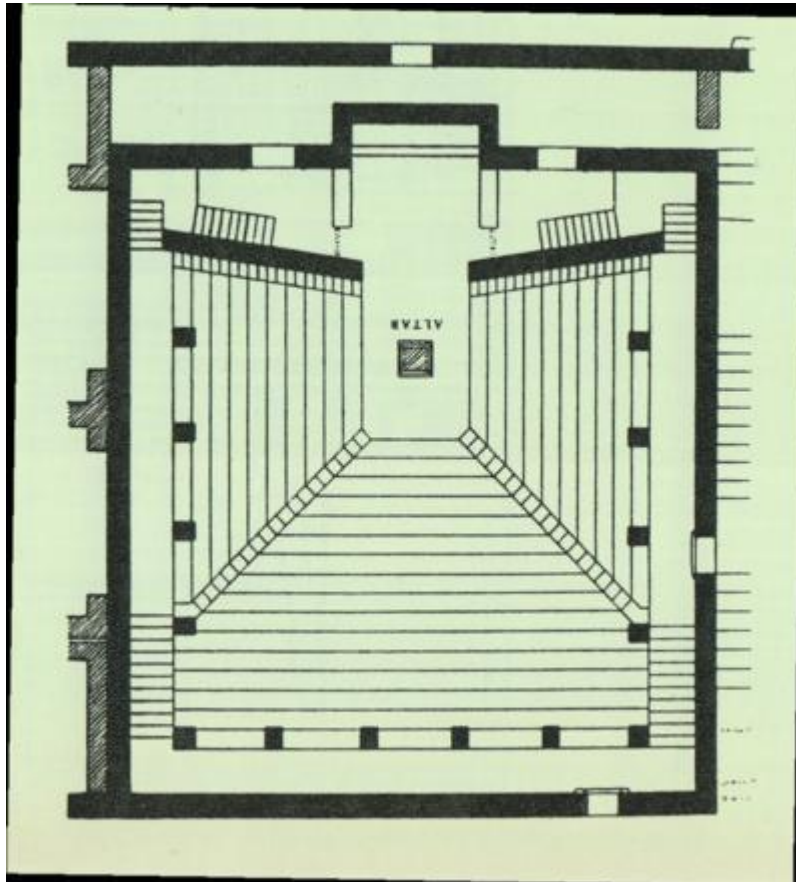

Εικ. 9: Θέατρο Διονύσου της Αθήνας (5ος αι. π.Χ.)

(από R Scranton *Greek Architecture* (London, 1968) fig 93)

Εικ. 10.: Παλαίστρα στην Επίδαυρο (3ος αι. π.Χ.)

Εικ. 11: Αναπαράσταση εσωτερικού και κάτοψη του *βουλευτηρίου* της Πρίνης (π. 200 π.Χ.)

